

1. INLEDNING.....	3
Handlingsplan för Askersund	4
Källor.....	4
2. VAD ÄR ”KVINNOMISSHANDEL”?	5
HUR VÅLDET KAN SE UT.....	5
Fysiska övergrepp.....	5
Hot om våld eller skada	5
Sexuella övergrepp	5
Känslomässiga övergrepp.....	5
Ekonomisk kontroll	6
TECKEN OCH SYMPTOM PÅ MISSHANDEL.....	6
Psyisk ohälsa	6
Missbruk.....	6
VARFÖR SLÅR HAN?.....	6
VARFÖR GÅR HON INTE?	7
Normaliseringsprocessen.....	7
Uppbrottsprocessen	7
BARNEN OCH VÅLDET	8
Barnets rätt till skydd.....	9
SÄRSKILT UTSATTA GRUPPER.....	9
Kvinnor med ursprung i andra kulturer	9
Flickor och unga kvinnor i patriarkala familjer	10
Kvinnor med funktionshinder.....	10
Äldre kvinnor	11
Kvinnor med missbruksproblem m.m.	12
Homosexuella.....	12
3. ATT MÖTA DEN MISSHANDLADE KVINNAN	12
Att vara brottsoffer	13
Våga fråga	13
Vinn kvinnans förtroende.....	13
Stöd – ifrågasätt inte.....	13
Barnens situation	13
Lämna mannen utanför.....	14
Tolkbehov.....	14
Gör en riskbedömning	14
Läkarundersökning - rättsintyg.....	14
Polisanmälan	14
4. SKYDD FÖR KVINNAN	15
SÄKERHETSPLANERING.....	15
SKYDDAT BOENDE	15
BESÖKSFÖRBUD	15
Beslut om besöksförbud	15
TRYGGHETSLARM	16
SKYDDAD ADRESS - SKYDDADE PERSONUPPGIFTER	16
Fingerade personuppgifter.....	17
Kvarskrivning.....	17
5. HANDLÄGGNING INOM INDIVID- OCH FAMILJEOMSORGEN	17
DOKUMENTATION OCH SEKRETESS	17
Vad ska dokumenteras?.....	17
Vem har rätt att ta del av uppgifterna?	17
Avslutat ärende.....	18
Hemlighållande av vistelseort för barn.....	18
6. JURIDISKA FRÅGOR.....	18

BOSTADEN	18
FAMILJERÄTT	19
Samarbetsamtal	19
Utredning om vårdnad, boende och umgänge	19
Kontaktperson vid umgänge	20
Rättsskydd/rättshjälp i familjerättsliga frågor	20
POLISANMÄLAN	20
Socialtjänstens möjlighet att göra polisanmälan	20
KVINNOFRIDSBROTT	21
STÖD UNDER FÖRUNTERSÖKNING OCH RÄTTEGÅNG	21
Målsägandebiträde	21
Stödperson	22
RÄTTSSKYDD OCH RÄTTSHJÄLP	22
SKADESTÅND	22
Brottskadeersättning	23
7. STÖD OCH BEHANDLING.....	23
KVINNAN	23
BARNEN	23
MANNEN	24
8. FÖR DEN SOM VILL VETA MER	24
FACKLITTERATUR	24
<i>Allmänt</i>	24
<i>Om barnen</i>	25
<i>Om hedersrelaterat våld</i>	25
SKÖNLITTERATUR	25
WEBBADRESSER	25
BILAGA MED VIKTIGA ADRESSER OCH TELEFONNUMMER	

1. Inledning

Drygt tjugotusen kvinnor i Sverige anmäler varje år till polisen att de utsatts för misshandel av en man. I åttio procent av fallen avser anmälan övergrepp av en man som är bekant för kvinnan.¹ Hur många som blir slagna utan att anmäla vet vi inte. Enligt Brottsförebyggande rådet misshandlas fyra-fem gånger fler kvinnor än vad polisanmälningarna visar. Minst sexton kvinnor i Sverige mister varje år livet på grund av våld från en man som de har eller har haft en nära relation till.²

I många relationer där det finns våld, finns också barn. En del av dessa barn blir själva slagna och många ser när mamma blir slagen. De flesta av barnen vet vad som sker i familjen även om de inte själva är med när våldet utövas.

Att män brukar våld mot kvinnor förekommer i alla sociala miljöer, åldrar, etniska ursprung och religiösa tillhörigheter. Mäns våld mot kvinnor finns över hela världen och har också uppmärksamats av världssamfundet. 1993 antog FN:s generalförsamling en deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.

I Sverige lade regeringen år 1997 fram en proposition om kvinnofrid³, som lett till en satsning på lagstiftning och krav till statliga myndigheter om förebyggande insatser, åtgärdsprogram och samverkan. Socialtjänsten gavs ett särskilt ansvar för de våldsutsatta kvinnorna och 2006 gjordes ett tillägg för barn som bevittnar våld:

Socialnämnden bör verka för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Socialnämnden bör särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp att förändra sin situation. Nämnden bör också beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.⁴

Av departementspromemoria Barnen i brottets skugga samt proposition 2005/06:66 framgår att lagändringen syftar till att förstärka stödet och rättigheterna för barn som bevittnar brott av och mot närstående personer. Barn som på detta sätt drabbas av att bevittna brott kan ha samma behov av stöd som barn som själva utsätts för brott. För att lyfta fram behov av stöd och hjälp som denna grupp barn kan ha och förtydliga socialtjänstens ansvar slås fast att barnen är offer för brott.^{4:1}

¹ *Kvinnofrid – att förstå bakgrund till mäns våld mot kvinnor och dess effekter.* Brottsoffermyndigheten 2001

² Som ovan.

³ *Kvinnofrid.* Regeringens proposition 1997/98:55

⁴ 5 kap 11 § socialtjänstlagen

4:1 Barnen i brottets skugga (Ds2004:56) samt proposition 2005/06:166

Handlingsplan för Askersunds kommun

Denna handlingsplan ska ge kunskap samt konkreta råd och anvisningar åt de medarbetare i Askersunds kommun som i sitt arbete möter kvinnor som utsatts för våld från män som de har eller har haft en relation med. Det hindrar inte att tankarna och förhållningssätten också kan tillämpas när vi kommer i beröring med det våld som kan förekomma i samkönade relationer och mellan vuxna barn och deras föräldrar.

Handlingsplanen består av två delar: en allmän del som är tänkt att ge baskunskaper om våld mot kvinnor till alla intresserade medarbetare och en bilagedel med bl.a. viktiga adresser och telefonnummer och andra uppgifter som kan behöva bytas ut ibland.

Källor

De allmänna avsnitten i handlingsplanen bygger huvudsakligen på Socialstyrelsens skrift ”Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal” (2001, reviderad 2003). När annan källa använts finns särskild hänvisning i fotnot.

Handlingsplanens tillkomst

Denna handlingsplan har inspirerats av Ockelbo kvinnofridsplan som återfinns i Krypto (IFO:s dokumentations- och mallsystem) och även handlingsplanen som antagits i Hägerstens stadsdelsnämnd i Stockholm.

2. Vad är "kvinnomisshandel"?

Kvinnomisshandel är inte en enstaka händelse, utan ett mönster av övergrepp från en man mot en kvinna. Övergreppen kan vara fysiska, sexuella, psykiska, sociala och ekonomiska. Våldet är nästan alltid medvetet och planerat, sällan okontrollerat och oavsiktligt.

Hur våldet kan se ut

Fysiska övergrepp

Fysiska övergrepp kan innefatta att mannen exempelvis river, biter, bränner, skakar eller knuffar kvinnan. Han kan också utdela örfilar, knytnävsslag, sparkar och stryptag. Ibland förekommer det att mannen använder olika typer av vapen mot kvinnan.

Hot om våld eller skada

Mannen kan hota att döda, skada eller bruka våld direkt mot kvinnan eller mot någon annan som är viktig för henne. Mannen kan också hota med att begå självmord. Han kan även hota att lämna henne, att anmäla henne till sociala myndigheter, att få henne att ta tillbaka en polisanmälan eller tvinga henne till olagligheter.

I en relation där våld förekommer behöver orden i sig inte vara hotfulla. Det är snarare sättet de sägs på eller mannens gester, som kan upplevas som hotande genom att de påminner om vad kvinnan får och inte får göra. Att bara betrakta kvinnan på ett visst sätt kan vara förspelet till en våldsattack och mannen vet att kvinnan förstår det.

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp omfattar en rad olika handlingar. Att fysiskt eller genom hot tvinga sig till samlag eller andra former av sexuella handlingar är några exempel, likaså misshandel i samband med samlag. Andra exempel är att tvinga kvinnan att se på pornografi eller till sexuella aktiviteter inför andra.

Sexuella övergrepp i samband med misshandel är vanligt förekommande. Sådana övergrepp upplevs ofta av kvinnan som djupt kränkande och därmed svåra att tala om.

Känslomässiga övergrepp

Många kvinnor med erfarenhet av en våldspräglad relation upplever det känslomässiga våldet som värre än det rent fysiska. De känslomässiga övergreppen kan bestå av olika systematiska verbala angrepp, exempelvis kränkande, nedsättande och förnedrande ord om kvinnan. Genom att uttala sig negativt om kvinnans utseende och sätt att vara, om hennes familj och vänner och om hennes värde som person kan mannen få kvinnan att känna sig underlägsen eller "tokig" eller som att hon bär skuld för olika saker. Mannen kan också hota att skada barnen eller att ta dem ifrån kvinnan eller vägra att betala underhåll för dem. Han kan även få kvinnan att känna skräck genom att förstöra hennes ägodelar eller genom att vara våldsam mot t.ex. husdjur.

Extrem svartsjuka och isolering av kvinnan kan också räknas till de känslomässiga övergreppen. Mannen kan försöka kontrollera kvinnans tid, aktiviteter och kontakt med andra människor genom att exempelvis ständigt vara med henne, ta ifrån henne nycklar till bilen eller kontrollera samtalen i hennes mobiltelefon.

Ekonomisk kontroll

En del män utövar ekonomiskt förtryck mot kvinnan genom att hindra henne från att utbilda sig eller att arbeta, andra män tvingar istället kvinnan att försörja hela familjen. Andra former av ekonomiskt förtryck är när mannen tar ifrån kvinnan pengar eller håller henne omedveten om och utan tillgång till familjens inkomster.

Tecken och symptom på misshandel

De fysiska och psykiska konsekvenserna av våldet syns inte alltid eller så är skadeorsaken inte uppenbar. Samtidigt kan så gott som alla typer av fysiska skador uppstå genom misshandel. Vanliga ställen för skador är huvudet, ansiktet, nacken eller områden som döljs av kläder, som bröst, bröstkorg och bålen. Skador på och kring ögon och öron (hörsel), mjukdelsskador och frakturer förekommer också. Tecken på partnerrelaterat våld kan vara att skador finns på flera ställen på kroppen, förekomst av både nya och gamla skador samtidigt eller att kvinnans förklaring till skadan inte stämmer med skadans utseende.

Andra symptom som kan tyda på misshandel är värk och smärta, sömn- och ätstörningar, yrsel och andra psykosomatiska symptom, gynekologiska besvär, skador vid graviditet och missfall.

Psykisk ohälsa

Depression och ångest är vanliga reaktioner på misshandel och våldsutsatta kvinnor löper större risk för att begå självmord. Många av kvinnorna uppvisar tecken på akut traumatisk stress eller på posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), som karakteriseras av ett ständigt återupplevande av händelsen samt känslomässig avtrubning och tillbakadragande.

Missbruk

Hög konsumtion eller missbruk av alkohol och/eller droger kan vara sätt för en misshandlad kvinna att försöka hantera en svår situation.

Varför slår han?

Mäns våld mot närstående kvinnor kan inte förklaras på ett enkelt sätt. Det finns olika teorier om våldets orsaker och mekanismer, som söker förklaringar hos individerna, i relationen, i situationen och i samhällsstrukturen. Numera talas oftast om betydelsen av samspelet mellan personliga, situationsbetingade samt sociala och kulturella faktorer.

Väl känt är att så gott som allt våld i samhället är mäns våld. En förklaring just till våldet i nära relationer är att män tar för givet att de har rätt till makt över kvinnan, att de är överordnade just på grund av att de är män.

Om män fråntas den makt som de anser sig ha rätt till, reagerar en del av dem med att genom våld försöka ta tillbaka makten. Våldet blir ett medel för mannen att söka lösa svårigheterna i relationen.

Om mannens omgivning har en tillåtande inställning till att använda våld ökar risken för att kvinnan ska bli utsatt.

Andra förklaringar till våld kan hämtas från den individuella sfären, t.ex. att mannen är utsatt för omständigheter som sätter hans normala spärrar mot att använda våld ur funktion. Faktorer som kan öka risken för våldsanvändning är stress, alkoholpåverkan, brist på sömn, vila och näring.

Förekomst av våld i familjen under uppväxten ökar risken för att mannen själv som vuxen ska utöva våld. Även faktorer som är förknippade med livshändelser kan medföra ökad risk för våld, t.ex. graviditet, problem med barnen, arbetslöshet.

Varför går hon inte?

Det finns kvinnor som går vid första slaget och andra som lever med mannens hot och våld under lång tid. För en utomstående kan det vara svårt att begripa varför en kvinna väljer att stanna kvar i en relation som verkar så entydigt destruktiv. Kännedom om hur våldet ofta börjar och hur det utvecklas – den s.k. normaliseringsprocessen – är en del i förståelsen av det som sker.

Normaliseringsprocessen

Det är viktigt att minnas att relationen börjar i förälskelse, inte i våld. Våldet kommer först efter en tid, när mannen fått känslomässig kontroll över kvinnan. Ömsesidigheten i relationen byts då ut mot kontroll och maktutövning genom att kvinnan förlöjligas, isoleras eller utsätts för annat som bryter ned henne psykiskt och gör det svårare för henne att upprätthålla en positiv självbild. Så småningom har kvinnan gjort mannens verklighetsuppfattning till sin egen och när det psykiska våldet byts mot fysiskt upplevs det av båda som berättigat och förståeligt – eftersom hon är så dålig är det inte konstigt om han måste slå henne.

Parallellt med att kvinnans självförtroende gradvis bryts ned och våld upplevs som något normalt, isoleras kvinnan alltmer. Mannen kräver kontroll över det sociala umgänget, kontrollerar kvinnans telefonsamtal, hotar med repressalier om hon inte kommer i tid osv. Ju mer isolerad kvinnan blir, desto lättare kan misshandeln döljas – ingen ser och ingen kan hjälpa.

Det är vanligt att både mannen och kvinnan förnekar eller förminskar misshandeln. Genom att förringa allvaret i det som sker slipper kvinnan smärtan i att erkänna att hon behandlas illa och kan nära ett hopp om att mannen ska förändras. Genom att mannen förnekar och bagatelliserar misshandeln och lägger över skulden på kvinnan behöver han inte ta ansvar för sina handlingar.

Efter en fysisk misshandel följer ofta en lugn period i relationen. Paret försonas och kan åter uppleva den kärlek som kanske finns kvar vid sidan av förtvivlan och smärtan över misshandeln. Denna växling mellan värme och våld skapar traumatiska band mellan kvinnan och mannen och gör det svårare för kvinnan att bryta upp.

Uppbrottsprocessen

Misshandel inom en nära relation skiljer sig väsentligt från andra våldsbrott genom att parternas är så känslomässigt beroende av varandra. De har kanske också gemensamt boende och ekonomi, ofta gemensamma barn, delad livshistoria och tankar på en gemensam framtid. Ett uppbrott kan vara mycket komplicerat och många försök kan krävas innan uppbrottet väl genomförs.

Genom barnen binds paret till varandra även om kvinnan lämnar mannen. För en del kvinnor är omsorgen om barnen ett skäl för att lämna mannen, för andra ett skäl för att stanna kvar. En del kvinnor lämnar inte mannen av rädsla för att våldet ska förvärras om hon går sin väg, andra därför att hon anser att mannen behöver henne. Ibland har kvinnan dubbla känslor för

mannen och hoppas att förhållandet ska bli bättre. Känslor av skam och skuld kan också bidra till att kvinnan stannar.

I uppbrottsprocessen är risken som störst för att kvinnan ska utsättas för allvarligt, ibland dödligt våld.

Barnen och våldet⁵

När våld utövas mot en kvinna finns det ofta fler närstående som drabbas, framför allt barn. Om en kvinna misshandlas är risken stor att även barnen blir utsatta för våld. Även om barnen inte är handgripligen utsatta för våld är de ändå offer för våldet i egenskap av vittnen. Tio procent av alla barn beräknas ha erfarenheter av våld i hemmet.

Att ett barn tvingas bevittna (se eller höra) våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot om våld ofta förekommer räknas till sådana situationer där barn får psykiskt illa.⁶

Barn som växer upp med våld i hemmet lever i en oförutsägbar tillvaro. Våldet är oberäknligt och skrämmande. Det psykiska våldet är värre än det fysiska, värst är kombinationen av psykiskt och fysiskt våld. Somliga barn får svårt att lämna mor och syskon av rädsla för att de ska bli ihjälslagna.

Barnen tar ofta på sig skulden för vad som händer i familjen och försöker hitta strategier för att våldet inte ska upprepas, t.ex. genom att anpassa sitt beteende till mannens uttalade och outtalade krav.

Den tystnad som ofta råder inom familjen om vad som händer gör att barnet får bära sina tankar inom sig och själv försöka bemästra sina känslor. Vissa barn förnekar verkligheten genom att fantisera eller ljuga om den, andra kan börja använda droger eller försöka ta sitt liv.

Många barn i misshandelsfamiljer känner sig ensamma och utsatta. De har ingen att tala med om vad som händer, varken inom eller utanför familjen. Ibland kan de få erfara att andra vuxna vet hur det är i familjen men att ingen gör något för att förändra situationen.

Det ständiga hotet om nytt våld kan göra barnen iakttagande och misstänksamma och många får svårigheter att skapa goda och tillitsfulla relationer. De påfrestande uppväxtvillkoren gör ofta att barnen får en särställning bland kamraterna och att de betraktas som avvikande och blir mobbade eller mobbar själva.

Barn som varit utsatta för våld i hemmet blir som tonåringar i högre grad än andra utsatta också för andra sorters våld. Många av dem utövar också själva våld i olika former under uppväxten och det är inte ovanligt att de som vuxna blir offer för och utövare av våld i nära relationer.

⁵ Avsnittet bygger huvudsakligen på *Se till mig som liten är. När pappa slår mamma*. Nationellt råd för kvinnofrid 2002.

⁶ Enligt t.ex. *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.* Regeringens proposition 2002/03:53

Barnets rätt till skydd

I föräldrabalken slås fast att barn har rätt till omvårdnad och trygghet och att de ska behandlas med aktning för sin person och egenart.⁷ FN:s barnkonvention stadgar att barnet har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld från såväl föräldrar som andra vårdnadshavare.⁸

Inte bara föräldrarna har ansvar för barnets rätt till hjälp och skydd mot utsatthet. Socialtjänstlagen anger att

”var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.”⁹

Med ”var och en” avses t.ex. grannar, släktingar eller idrottsledare.

Lagens rekommendation är att anmälan ska göras redan då det finns grundad anledning till misstanke om att barnets hälsa eller utveckling kan vara i fara.

Vissa myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom har en skyldighet att anmäla till socialtjänsten om de kommer i kontakt med barn och ungdom som kan antas fara illa. Anmälningsskyldigheten gäller myndigheter inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården, t.ex. missbruksmottagningar, skolhälsovård, barn- och ungdomspsykiatri samt skolor och barnomsorg. Även enskilda anställda inom dessa myndigheter är skyldiga att anmäla misstankar om att barn far illa. Detta gäller oberoende av vilka arbetsuppgifter den anställda har, dvs. även om han eller hon har administrativa eller praktiska uppgifter som inte direkt berör myndighetens arbete.

Tjänstemän inom den egna socialnämnden har en självklar skyldighet att informera den enhet inom förvaltningen som handlägger ärenden om barn som far illa.

Ytterligare information om anmälningsskyldighet finns i Socialstyrelsens handbok *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn* (2004).

Särskilt utsatta grupper

Kvinnor med ursprung i andra kulturer

Kvinnor med annan etnisk eller kulturell bakgrund som utsätts för misshandel av sina män, kan vara mer sårbara och isolerade än etniskt svenska kvinnor. De kan ha dåliga kunskaper i svenska och om sina rättigheter och möjligheter att få hjälp. Vissa har svårt att bryta upp från äktenskapet, eftersom de kan riskera att bli isolerade eller utstötta ur en gemenskap, för andra är det inte alls självklart att vilja bo på egen hand och försörja sig själv.

Unga kvinnor som växer upp i Sverige med föräldrar som kommer från länder med andra traditioner och synsätt på familj och förhållandet mellan könen, kan hamna i kulturkonflikter. Rädslan för att familjebanden ska upplösas och flickan bete sig på ett sätt som inte accepteras av släkten, kan göra att flickan övervakts extra noga. Kontrollen kan övergå i öppna konflikter och bruk av våld och andra övergrepp.

⁷ 6 kap 1 § föräldrabalken

⁸ Artikel 19 FN:s konvention om barnets rättigheter

⁹ 14 kap 1 § socialtjänstlagen.

En speciellt utsatt grupp kvinnor har tidigare varit de som kommit till Sverige för att leva med en man och där mannen sedan misshandlat henne. Dessa kvinnor riskerade tidigare att inte få stanna i landet om de bröt upp från mannen inom en viss tid från det att hon kommit hit. Efter en ändring i utlänningslagen¹⁰ kan en kvinna numera beviljas fortsatt uppehållstillstånd trots att hon inte har någon anknytning till landet, om hon eller hennes barn utsatts för våld eller allvarlig kränkning av frihet eller frid.

Flickor och unga kvinnor i patriarkala familjer

I vissa familjer, vanligen med ursprung i Mellanöstern eller Nordafrika, gäller fortfarande ett hederstänkande och ett starkt patriarkalt familjemönster. Fenomenen härrör främst från tradition och är inte kopplade till någon särskild religion, utan förekommer i såväl kristna som muslimska familjer.

I dessa starkt patriarkala familjer är fadern familjens tydliga överhuvud. Tillsammans med manliga släktingar ansvarar han för kontrollen av kvinnornas sexualitet. Sex utanför äktenskapen anses oacceptabelt och faderns uppgift är att se till att döttrarnas oskuld bevaras tills de är gifta. Misslyckas fadern med detta skadas hans och familjens heder.

Döttrarna befinner sig längst ned i familjehierarkin, vilket bland annat yttrar sig i inskränkningar i deras rörelsefrihet, umgänge, klädsel och vad de får göra. Kontrollen hårdnar vanligtvis när flickorna kommer i puberteten på grund av föräldrarnas rädsla för sexuell aktivitet i någon form. Om flickan inte finner sig i vad familjen föreskriver, kan hon utsättas för fysiskt våld och till och med bli dödad av manliga familjemedlemmar.

En del flickor som lever i en outhärdlig situation väljer att rymma eller söka hjälp utifrån, t.ex. när de står inför att bli bortgift med någon som de inte själva valt. Att vända sig till någon utomstående för att få hjälp innebär ett stort steg för flickan, eftersom hon känner det som ett svek mot familjen och eftersom det kan medföra risk för repressalier från den.

Den som vill hjälpa dessa flickor och unga kvinnor kan behöva göra särskilda överväganden om t.ex. skydd, eftersom flickan kan vara hotad till livet av både nära och mer avlägsna släktingar.

Mer kunskap och råd i ärenden som rör hedersrelaterat hot och våld kan fås från regionförbundet Örebro län ”projekt länssamverkan mot sk. Hedersrelaterat våld” eller från frivilligorganisationen Kvinnors nätverk.

Kvinnor med funktionshinder¹¹

Den som har ett funktionshinder är ofta beroende av hjälp från andra människor för att klara den dagliga tillvaron. Kvinnor med fysiska eller psykiska funktionshinder har ofta en svag ekonomi och mindre anknytning till arbetsmarknaden än andra kvinnor. En funktionshindrad kvinna riskerar därmed att bli både praktiskt och ekonomiskt beroende av sin partner, vilket gör henne extra utsatt om mannen utövar våld mot henne.

Våldet kan rikta sig direkt mot funktionshindret: mannen kan exempelvis anklaga henne för att vara ful och dum och mindre värd som kvinna på grund av funktionshindret, han kan vägra

¹⁰ 2 kap 4e § p.2 utlänningslagen

¹¹ Avsnittet bygger huvudsakligen på *När man slår mot det som gör ont. Våld mot kvinnor med funktionshinder*, Nationellt råd för kvinnofrid, 2001.

att ge henne viktig medicin, sätta krokben för den synskadade eller slå mot ställen där kvinnan redan har ont.

Våld drabbar kvinnor med alla typer av funktionshinder, men utvecklingsstörda kvinnor och kvinnor med psykiska funktionshinder löper särskilt stor risk att utsättas för våld.

Ju mer omfattande funktionshinder kvinnan har desto större blir hennes beroende. En kvinna med kommunikationshandikapp kan vara helt beroende av en annan person, t.ex. sin partner, för att göra sig förstådd. Om den personen är den som misshandlar henne har hon små möjligheter att tala om för omgivningen vad som händer.

Kvinnor med funktionshinder är ofta rädda för att bli ensamma och isolerade. Den rädslan kan göra att de har särskilt svårt för att lämna ett destruktivt förhållande.

Arbete med frågan om våld mot funktionshindrade kvinnor pågår inom flera olika handikapporganisationer, t.ex. RSMH (Riksförbundet för Social och Mental Hälsa). ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige) ordnar sommarläger för kvinnor med funktionshinder och frivilligarbetare på jourerna med syfte att utbyta erfarenheter och kunskaper om funktionshindrades särskilda problematik.

Funktionshindrade kvinnor löper också risk att utsättas för våld från medboende och från personal.

Äldre kvinnor¹²

Hög ålder i kombination med sjukdom, funktionshinder och ensamhet ökar den äldre kvinnans beroende av hjälp. När beroendet ökar, så ökar också risken för våld och övergrepp inte bara från närstående utan även från personal.

Våldet mot äldre kvinnor kan ha samma former som det mot de yngre, men det kan också utövas i form av försummelse och vanvård. Kvinnan kanske inte får hjälp med hygien, hon ges otillräcklig föda eller fel medicin, berövas tillgång till telefon etc.

Våld och övergrepp mot äldre kan vara svårt att diagnostisera: eftersom skador uppstår lättare hos äldre kan t.ex. blåmärken eller benbrott tolkas som åldersrelaterade istället för som ett resultat av våld. Det kan också vara svårt för omgivningen att förstå vad som hänt när demens eller afasi gör det svårt för kvinnan att berätta om hur hon har det.

När en äldre kvinna utsätts för våld i hemmet är det ofta av en make eller vuxen son. Särskilt i riskzonen för våld är ensamma och isolerade kvinnor med ett vuxet barn med sociala och eller/eller psykiska problem. En annan riskgrupp finns bland äldre par där mannen börjar svikta psykiskt.

De äldre kvinnor som är utsatta för våld och övergrepp mår sämre både fysiskt och psykiskt än de kvinnor i samma åldersgrupp som inte varit utsatta för övergrepp. De våldsutsatta kvinnorna använder mer mediciner som sömnmedicin och lugnande medel.

¹² Avsnittet bygger huvudsakligen på *Han var väl inte alltid så snäll. Våld mot äldre kvinnor*. Nationellt råd för kvinnofrid, 2002.

Kvinnor med missbruksproblem m.m.

Det är vanligt att socialt utsatta, missbrukande kvinnor utsätts för våld och trakasserier. Att avgöra om en kvinna missbrukar för att stå ut med att hon blir misshandlad eller om det är missbruket som utgör det primära problemet kan vara svårt. Frågor om alkohol- och drogvanor bör därför ställas till misshandlade kvinnor och frågor om misshandel till de kvinnor som har missbruksproblem eller andra sociala problem.

Den missbrukande kvinnan kan utsättas för våld av manliga missbrukare, som hon ser som försörjare därför att han ger henne alkohol eller droger eller låter henne bo hos honom. Den prostituerade missbrukande kvinnan kan bli misshandlad av sin hallick, som hon samtidigt uppfattar som sin beskyddare gentemot sexköparna. Dessa beroendeförhållanden gör att kvinnan får svårt att freda sig mot misshandeln.

Missbrukande kvinnor anser också ofta att de får ”skylla sig själva” för att de blir misshandlade. De kan därför ofta ha svårt att berätta om vad de är utsatta för. Om kvinnan bestämmer sig för att tala om misshandeln är det viktigt att göra klart för henne att hon har en självklar rätt till sin egen kropp och att hon inte behöver acceptera övergrepp.

Att de missbrukande kvinnorna hos polis, på sjukhus och hos socialtjänsten bemöts som just missbrukare kan göra att misshandeln förblir dold eller bagatelliserad av kvinnan själv och att den inte uppmärksammas av vårdinstanser och myndigheter.

Homosexuella¹³

Våld i samkönade relationer är lika vanligt som i heterosexuella förhållanden och våldets mekanismer och uttryck är desamma. Vissa skillnader finns dock, som handlar om att omgivningen värderar det heterosexuella förhållandet högre än det homosexuella. Den homosexuella kvinna (eller man) som inte vågar leva öppet med sin läggning får det ännu svårare om hon (eller han) utsätts för våld i den relation som de försöker hålla hemlig. Den som misshandlar vet att den andre inte vågar söka hjälp av rädsla att berätta om sin homosexualitet och kan använda hot om avslöjande som ett sätt att kontrollera partnern.

En annan komplicerande faktor för den homosexuella är att en kvinna som blir slagen av en kvinna eller en man som blir slagen av en man kanske inte får samma förståelse från omgivningen som den kvinna som blir slagen av en man.

3. Att möta den misshandlade kvinnan

En kvinna som söker akut hjälp och som behöver råd och stöd eller viss praktisk hjälp för att komma ur sin akuta situation skall tas emot av handläggare som arbetar med försörjningsstöd. Finns barn med i familjesituationen kopplas socialsekreterare som arbetar med barn och unga in för att utreda och bedöma barnets behov men även övriga familjemedlemmars behov och önskemål om hjälp ska kartläggas. Den som i socialnämndens övriga verksamheter möter en våldsutsatt kvinna bör se till att kvinnan får kontakt med handläggare inom IFO.

Även om den praktiska hjälpen ska förmedlas av handläggare/socialsekreterare måste alla som är verksamma inom socialtjänstens verksamheter vara införstådda med de svårigheter

¹³ Avsnittet bygger på *Kvinna slår kvinna. Homosexuell partnermisshandel*, Nationellt råd för kvinnofrid 2003

med att söka hjälp som en misshandlad kvinna kan ha. Hur hon blir bemött när hon börjar berätta eller söker hjälp är ofta avgörande för hur hon går vidare.

Att vara brottsoffer

Att bli utsatt för brott medför ofta en mängd känslomässiga reaktioner. Allmänt tycks gälla att även om ett brott medfört ekonomiska förluster eller fysiska skador så är de psykiska effekterna av att med avsikt ha blivit kränkt eller skadad av en annan person det som är svårast att hantera.¹⁴

För att kunna handskas med den ångest som brottet gett upphov till är det vanligt att brottsoffer använder olika former av försvar, som förnekande eller bortträngning av det som hänt. När mycket psykisk energi går åt till att hålla svåra minnen och känslor borta, blir mindre kraft kvar för att klara det dagliga livet, vilket kan påverka en misshandlad kvinnas förmåga att ta itu med sådant som behöver göras. Vissa kränkningar kan vara så svåra att de ”behöver” glömmas bort, vilket påverkar viljan och förmågan att berätta om dem. Att dessa psykiska processer kan finnas hos den misshandlade kvinna vi möter, är viktigt att hålla i minnet.

Våga fråga

Om kvinnan inte själv berättar, men du misstänker att hon utsätts för våld, är det viktigt att våga fråga. Gå dock varligt fram, avsätt tid för att lyssna och visa att du är beredd att höra vad hon har att säga. Om du har fel kan du förklara att du vet hur vanligt det är med våld mot kvinnor och att du därför ofta frågar kvinnor som du träffar om hur de har det.

Vinn kvinnans förtroende

Gör klart för henne att det hon berättar stannar hos dig, om det inte är så att du är skyldig att anmäla därför att hon har barn som riskerar att fara illa. Om du måste gå vidare med några uppgifter ska kvinnan först informeras. Tänk på att det kan vara farligt för kvinnan om mannen får veta att hon berättat för dig vad som hänt.

Stöd – ifrågasätt inte

Låt kvinnan berätta utan att bli avbruten. Lyssna och tro på att det kvinnan berättar är sant. Känslor av skam och skuld kan göra att kvinnan till en början berättar bara en liten del av sanningen. Tala om för kvinnan att misshandeln inte är hennes fel, att ingen har rätt att bruka våld mot henne och att våld mot kvinnor är ett vanligt problem.

Tala inte om för kvinnan vad hon ska göra och om hon ska lämna mannen eller inte. Skuldbelägg inte kvinnan om hon återvänder till mannen som misshandlat henne och kritisera inte mannen för då kan kvinnan själv känna sig kritiserad.

Barnens situation

Ta reda på om det finns barn i familjen och var de befinner sig. Försök också få reda på om barnen varit med vid misshandeln eller själva blivit slagna.

När barn finns i familjen ska en bedömning av barnens akuta hjälpbehov göras.

¹⁴ *Kvinnofrid*. Brottsoffermyndigheten 2001

Lämna mannen utanför

Gemensamma samtal med mannen och kvinnan bör inte föras i det akuta skedet. Tänk på att kvinnan kanske inte vågar berätta när mannen är med och på att hon kan ta på sig ansvaret för mannen och hans känslor. Ibland kan mannen och kvinnan behöva ha varsin socialsekreterare.

Tolkbehov

Om tolk behövs ska en professionell tolk tillkallas genom tolkförmedling. Tolken bör helst vara kvinnlig och kvinnan bör få se tolkens namn och godkänna det innan samtalet börjar. Använd inte anhöriga som tolk och absolut inte mannen.

Gör en riskbedömning

Om kvinnan berättar att hon blivit utsatt för våld eller övergrepp måste frågan om skydd för henne och eventuella barn diskuteras. Hon behöver information om handlingsalternativ, möjligheter till skydd samt om regler och tillvägagångssätt för en eventuell polisanmälan.

Om kvinnan väljer att återvända hem kan hon behöva hjälp med att först göra en säkerhetsplanering, så att hon vet vad hon ska göra för att minimera risker för sig själv och eventuella barn. Om detta se nedan, avsnittet ”Skydd för kvinnan”.

Att ha varit utsatt för kvinnomisshandel innebär en förhöjd risk för att begå självmord. Fråga därför kvinnan om hon har tankar på att ta sitt liv. Om sådana tankar finns bör kvinnan hänvisas eller hjälpas till kontakt med psykiatrisk kompetens för bedömning och stöd.

Läkarundersökning - rättsintyg

Kvinnan kan behöva hjälp att komma till vårdcentral eller sjukhus för att få skador omsedda. Den man som misshandlat henne ska inte närvara vid läkarundersökningen.

Det är viktigt att kvinnan berättar om vad som hänt för läkaren, så att hon får rätt vård och så att både nya och gamla skador dokumenteras ordentligt i journal och ibland genom fotografering på sjukhuset.

Sjukvårdens dokumentation kan tjäna som underlag för det rättsintyg som polisen begär från läkaren vid en eventuell polisanmälan. Läkarens observationer och noteringar kan vara avgörande när domstolen ska ta ställning i misshandelsmål.

Polisanmälan

Kvinnan bör uppmuntras att polisanmäla misshandeln, både därför att misshandel är ett brott och därför att en anmälan kan underlätta för kvinnan att få stöd och skydd. Vid ansökan om förtur till bostad eller om uppehållstillstånd kan en polisanmälan om misshandel öka hennes möjlighet till positivt svar och en anmälan stärker hennes trovärdighet i samband med framtida rättsprocesser om t.ex. vårdnad om barnen. Efter en anmälan har kvinnan också möjlighet att t.ex. ansöka hos polisen om larpaket. Om detta, se mer nedan.

Om kvinnan inte vill göra polisanmälan ska hennes inställning respekteras.

4. Skydd för kvinnan

Säkerhetsplanering

Om kvinnan väljer att återvända hem bör hon ha en planering för vad hon ska göra om våldet upprepas eller riskerar att upprepas. En del i säkerhetsplaneringen är att diskutera vad kvinnan hittills gjort för att minimera risker för sig och barnen, t.ex. vilka strategier hon använt för att avvärja krissituationer. En annan del i planeringen är att tänka över om det finns risk för att våldet trappas upp, om hon kommer att ringa till polisen i det fall att mannen blir våldsam igen, vart kvinnan kan ta vägen om hon måste fly och att formulera vilket stöd kvinnan kan få från sitt nätverk.

Om kvinnan behöver lämna hemmet snabbt finns det vissa saker som hon behöver få med sig. Det kan därför vara bra att ha t.ex. följande saker lätt tillgängliga:

- Identitetshandlingar och andra viktiga handlingar för kvinnan och barnen
- Mobiltelefon
- Mediciner, recept och eventuella viktiga medicinska dokument
- Viktiga telefonnummer och adresser
- Kläder och toalettartiklar för kvinnan och barnen
- Kreditkort, bankböcker, kontobevis, nycklar

Skyddat boende

Om kvinnan inte kan bo kvar i hemmet och inte själv kan ordna annan bostad, t.ex. hos någon närstående, kan hon behöva hjälp från socialtjänsten till tillfälligt boende på annat håll. Eftersom många kvinnor är i behov av praktiskt, ekonomiskt och känslomässigt stöd i den akuta situationen kan det i många fall vara lämpligt med boende på ett kvinnohus. Även kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld kan få skyddat boende vid Kvinnohusen. För ungdomar i åldern 24 år och yngre som behöver skyddat boende, finns olika boendeformer att tillgå genom socialtjänstens försorg.

Besöksförbud ¹⁵

Besöksförbud innebär att den som förföljer, trakasserar eller riskerar att utsätta en annan person för brott, förbjuds att besöka, kontakta eller följa efter henne. Besöksförbud kan meddelas även för den gemensamma bostaden och för platser i närheten av bostaden eller personens arbetsplats.

Besöksförbud för gemensam bostad får gälla högst 30 dygn. Det kan förlängas endast om det finns särskilda skäl och med högst sju dygn i taget. Besöksförbud för annat än gemensam bostad meddelas för viss tid, högst ett år. Det kan förlängas med högst ett år i taget.

Beslut om besöksförbud

Frågor om besöksförbud prövas av åklagare på begäran av den som ska skyddas eller när det annars finns anledning till det. Frågan ska handläggas skyndsamt, särskilt om besöksförbudet gäller den gemensamma bostaden.

Beslutet ska vara skriftligt.

¹⁵ Lag (1988:688) om besöksförbud med ändringar t.o.m. 2003

Besöksförbudet gäller omedelbart, om inte annat bestäms. Om förbudet gäller gemensam bostad har polisen rätt att avlägsna den som avses med förbudet från bostaden.

Polisen kan besluta om tillfälligt besöksförbud för högst tjugofyra timmar som gäller tills åklagare fattat beslut. Den som fått besöksförbud är skyldig att följa med till förhör hos polisen. Förhöret ska hållas genast efter polisens ingripande och beslut om besöksförbud ska fattas skyndsamt.

Beslut om besöksförbud kan också meddelas av domstol i samband med beslut om vem som ska ha rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden fram till bodelning.

Den som är missnöjd med ett beslut om besöksförbud kan begära hos åklagaren att tingsrätten ska pröva beslutet.

Den som bryter mot ett besöksförbud kan dömas för överträdelse av besöksförbud till böter eller fängelse i högst ett år. Om brottet bedöms som ringa ska personen inte straffas.

Trygghetslarm

Om kvinnan gjort polisanmälan om hot eller misshandel och om polisen bedömer att hon löper stor risk att utsättas för våld, har polisen möjlighet att ge henne ett trygghetslarm. Larmet består av en speciell mobiltelefon med vilken kvinnan genom en knapptryckning kommer i direktkontakt med polisens ledningscentral. Larmet är kopplat till en GPS-mottagare hos polisen, som på så vis kan se exakt var kvinnan är när hon larmar.

Ledningscentralen har också tillgång till viktiga data om kvinnans situation, så att man snabbt ska kunna bedöma vad som behöver göras. Kvinnan kan få trygghetslarmet direkt efter polisanmälan och kan ha det kvar så länge det behövs. Eftersom tillgången på larm är begränsad måste polisen dock ge larm till dem som har de absolut största behoven.

Skyddad adress - skyddade personuppgifter

Folkbokföringsuppgifter som namn, adress och personnummer är normalt offentliga, d.v.s. vem som helst har rätt att ta del av uppgifterna. I vissa fall – t.ex. om någon utsatts för våld eller hot om våld - kan personuppgifterna skyddas genom att en sekretessmarkering förs in i folkbokföringsregistret.

Sekretessmarkering innebär att en noggrann prövning sker och att uppgifter normalt inte lämnas ut till någon som begär dem. Däremot kan uppgifterna lämnas till andra myndigheter om dessa i sin tur har möjlighet att skydda dem.

Ansökan om sekretessmarkering görs hos det skattekontor där personen är folkbokförd. Ansökan bör göras innan eller i samband med flyttning och omfatta alla familjemedlemmar som bor på samma adress.

Enligt praxis gäller beslut om sekretessmarkering ofta i ett år. Det kan förlängas om det är bevisat att hotbilden finns kvar.

Regler för skyddade personuppgifter finns på Skatteverkets hemsida www.rsv.se.

Fingerade personuppgifter

Vid särskilt allvarliga fall kan en person medges att använda en helt ny identitet, utan koppling till den gamla. Beslut om detta meddelas av tingsrätt efter ansökan hos Rikspolisstyrelsen.

Kvarskrivning

Om det finns särskilda skäl kan man enligt 16 § folkbokföringslagen vid flyttning bli ”kvarskriven” på den gamla adressen. Den nya adressen registreras aldrig i folkbokföringen utan där anges skattekontorets adress.

5. Handläggning inom individ- och familjeomsorgen

Dokumentation och sekretess

Ärenden med familjevåld hanteras enligt de principer som gäller för all handläggning inom individ- och familjeomsorgen i Askersunds kommun och baseras på socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2006:5)¹⁶. När våld eller hot om våld förekommit i familjen kan särskild omsorg behöva ägnas åt dokumentationen, så att inte journalanteckningar och annat bidrar till att ytterligare våld utlöses.

Vad ska dokumenteras?

Om ett ärende inte enbart är av rådgivande karaktär utan leder till beslut måste alltid viss dokumentation föras. Den som handlägger ett ärende får inte låta bli att föra anteckningar om klienten, t.ex. i syfte att skydda denne. Däremot kan dokumentationen vara så sparsam som möjligt och begränsas till sådant som är av verklig betydelse för ställningstagandet i det enskilda fallet. Uppgifter om den enskildes privatliv bör begränsas till sådant som är nödvändigt för prövningen.

Uppgifter om tredje person, t.ex. den person som utövat våldet, bör undvikas så långt det är möjligt. Om uppgifterna behövs ska stor försiktighet iakttas.

Av dokumentationen ska bland annat framgå vad den enskilde ansökt om, på vilket sätt utredningen gjorts, vilka åtgärder som vidtagits, vilka bedömningar som har legat till grund för åtgärderna samt vilka beslut som fattas.

Vem har rätt att ta del av uppgifterna?

Huvudregeln när det gäller sekretess inom socialtjänsten är att uppgifter får lämnas ut bara man är helt säker på att det inte medför skada för den enskilde. Normalt har därför utomstående inte rätt att ta del av uppgifter om en enskild person. Om den enskilde går med på att uppgifterna lämnas ut får det dock nästan alltid ske. Socialtjänsten kan inte vägra att lämna ut uppgifter när den enskilde gett sitt samtycke till utlämnande.

För ett ärende som inte är avslutat utan fortfarande pågår är huvudregeln att parterna har rätt att ta del av allt material i ärendet. Part kan endast nekas insyn om det är av särskild vikt ur allmänt eller enskilt intresse att uppgiften inte röjs. Part i detta sammanhang är den som har rätt att överklaga beslutet.

Vid utredningar med anledning av oro för att barn far illa (11 kap 1 § socialtjänstlagen) är det endast vårdnadshavare som är part och har rätt att ta del av uppgifterna. Vid familjerättsliga

utredningar betraktas båda föräldrarna som parter med rätt att ta del av allt material i utredningen. Om det finns skäl att inte lämna ut en uppgift till någon av parterna måste socialtjänsten beslut att sekretessbelägga den uppgiften enligt 14 kap 5 § sekretesslagen.

Om ett hushåll söker ekonomiskt bistånd har både mannen och kvinnan normalt rätt att ta del av alla uppgifter i ärendet. Om en kvinna däremot söker ekonomiskt bistånd för sig och sina barn bör mannen inte kunna anses som part i ärendet, eftersom han inte har möjlighet att överklaga beslutet. Däremot kan han i egenskap av vårdnadshavare ha rätt att ta del av de uppgifter som rör barnen.¹⁶

Avslutat ärende

Om olika medlemmar av samma familj lämnat uppgifter om sina förhållanden och de tagits in i en gemensam journal, så får varje vuxen familjemedlem enbart ta del av de uppgifter som rör dem själva. För att ta del av övriga familjemedlemmars uppgifter krävs samtycke från den som uppgifterna gäller.

Vårdnadshavare har normalt rätt att ta del av sådana uppgifter som rör barnet i det avslutade ärendet.

Hemlighållande av vistelseort för barn

Huvudregeln är att en vårdnadshavare har rätt att få reda på sitt barns adress. En vårdnadshavare kan dock i undantagsfall nekas att ta del av dessa uppgifter, exempelvis om barnet har omhändertagits eller vårdas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och ett hemlighållande av vistelseorten är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med omhändertagandet eller vården. Uppgifterna kan då hållas hemliga med stöd av 14 § LVU.

Barnets adress kan också hållas hemlig för vårdnadshavaren om det föreligger en nödsituation och ett hemlighållande är nödvändigt för att avvärja fara för någons liv eller hälsa. Uppgifter om barns adress kan alltså hemlighållas om den som har hand om barnet löper en risk för att misshandlas av vårdnadshavaren. Sekretessbeläggning görs då med stöd av 7 kap 4 § och 14 kap 4 § sekretesslagen. Beslutet kan överklagas till kammarrätten.

6. Juridiska frågor

Den som behöver mer omfattande juridisk hjälp kan behöva vända sig till en advokat eller biträdande jurist. Hur man gör det och om kostnaderna beskrivs nedan.

Bostaden

Den som har flyttat in i med sina personliga tillhörigheter i en bostad och är folkbokförd på adressen betraktas som stadigvarande boende där och har nyttjanderätt till bostaden. Att genom låsbyte hindra någon som är stadigvarande bosatt i en bostad från att komma in i den, betraktas som egenmäktigt förfarande, vilket är ett brott. En misshandlad kvinna som byter lås till bostaden riskerar alltså att mannen polisanmäler henne.

Om kvinnan ensam står på kontraktet till bostaden kan hon vända sig direkt till kronofogdemyndigheten och begära handräckning för att få mannen avhyst. Även om kvinnan

¹⁶ SOSFS 2006:5 och socialstyrelsens handbok i Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten 2006

är ensam kontraktsinnehavare har dock mannen möjlighet att vända sig till domstol för att få prövat vem som har rätt till den gemensamma bostaden. När domstolen avgjort frågan, bl.a. utifrån hos vilken förälder barnen ska bo, kan den som fått rätten till bostaden vända sig till kronfogden för att få den andra parten avhyst.

Om kvinnan är ensam kontraktsinnehavare kan mannen avhysas så snart han är delgiven hennes begäran om handräckning. I de fall där mannen håller sig undan kan avhysningen därför dra ut på tiden. När dom finns om vem som ska bo kvar måste domen vinna laga kraft innan avhysningen kan ske. Efter delgivning/lagakraftvunnen dom tar det några veckor innan avhysningen är verkställd.

Familjerätt

Samarbetsamtal¹⁷

Föräldrar som inte själva kan enas i frågor om vårdnad, umgänge och boende kan få hjälp av socialtjänsten genom samarbetsamtal. Socialtjänsten är skyldighet att erbjuda samarbetsamtal till de föräldrar som vill ha det.

Den som leder samarbetsamtalet bör ställa frågor om det förekommit våld, hot, kontroll eller någon annan kränkande behandling inom familjen. Om det kommer fram uppgifter som tyder på sådant bör samtalsledaren erbjuda föräldrarna enskilda samtal för att kunna bedöma om och hur fortsatta samtal ska genomföras. Om samtalsledaren anser att det inte är lämpligt med samarbetsamtal, bör föräldrarna informeras om samtalsledarens bedömning.

Samtalsledaren ska också kartlägga om barnet har bevittnat våld eller andra övergrepp och hur barnet reagerat på detta, om barnet självt har blivit utsatt och hur föräldrarna ser på barnets behov av stöd. Om det framkommer uppgifter som tyder på att familjesituationen är sådan att barnet kan fara illa, ska utredning inledas vid enheten för barn och familj om barnets förhållanden och behov av insatser från socialtjänsten.

Utredning om vårdnad, boende och umgänge

Om föräldrarna inte vill ha samarbetsamtal eller om samarbetsamtalen inte hjälpt dem att enas, kan någon av dem (eller båda var för sig) vända sig till domstolen och begära att domstolen ska besluta om vem som ska ha vårdnaden, var barnet ska bo och hur umgänget mellan barn och förälder ska se ut.

Domstolen fattar sitt beslut bl.a. utifrån en utredning av socialtjänsten om vad som är bäst för barnet. Risken för att barnet kommer att fara illa skall väga tungt i bedömningen av barnets bästa. I socialtjänstens utredning ska redovisas hur utredaren bedömer bl.a. föräldrarnas lämplighet som umgängesförälder och föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter. När uppgifter om våld förs fram måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Det är då angeläget att inte bara domstolen utan även den som utreder frågor om vård, boende och umgänge prövar påståenden om övergrepp och gör en riskbedömning.

I de fall där domstolen kommer fram till att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa, bör detta väga tungt i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som ska göras.

¹⁷ Avsnittet bygger på Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd ”Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge” (SOSFS 2003:14)

Om en förälder utsätter barnet eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar, är det i allra flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del av vårdnaden.

Kontaktperson vid umgänge

Barn har rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar även efter det att föräldrarna separerat. Domstolen ger därför för det mesta rätt till umgänge med barnet, men i en prövning där en förälder utsätter barnet eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar, kan bedömningen bli att något umgänge inte alls bör äga rum. I andra fall kan bedömningen göras att ett umgänge visserligen är bäst för barnet men att det bör ske i särskilda former, t ex i närvaro av en kontaktperson. Det måste dock som alltid bli beroende av en individuell prövning, där det avgörande är vad som är bäst för barnet.

Kontaktperson kan också beviljas på en begäran av den ena föräldern om den andra föräldern samtycker till att en tredje person är med vid umgänget.

Om föräldrarna inte heller genom samarbetsamtalen lyckas enas om hur de ska ordna för barnet, kan någon av dem begära att domstolen ska avgöra frågan. Domstolen ska fatta sitt beslut bl.a. utifrån en utredning av socialtjänsten om vad som är bäst för barnet.

Rättsskydd/rättshjälp i familjerättsliga frågor

I familjerättsliga frågor kan alla mot avgift få rådgivning hos advokat eller annan jurist.

Den som uppfyller förutsättningarna för rättshjälp (se nedan) kan som regel få rättshjälp i frågor om äktenskapsskillnad, om det krävs omfattande insatser av ett juridiskt ombud eller om det i övrigt finns särskilda skäl. I frågor om vårdnad och umgänge kan rättshjälp beviljas i flertalet fall, bl.a. om föräldrarna inte kan komma överens om vårdnad och umgänge.

Vid familjerättsliga tvister som uppstår efter det att ett äktenskap eller samboförhållande upplösts, ska rättsskyddet i hemförsäkringen utnyttjas i första hand. Frågor om rättsskydd besvaras av den enskildes försäkringsbolag eller av konsumentvägledare. Frågor om rättshjälp besvaras av tingsrätten, Rättshjälpsmyndigheten samt av advokatbyrå eller annan jurist som meddelar rättshjälp.

Polisanmälan

Om kvinnan anmäler att hon varit utsatt för misshandel inleder polisen en förundersökning med bl.a. förhör av kvinnan och mannen. Om den bevisning som kommer fram i förundersökningen bedöms räcka för en fällande dom, ska åklagaren åtala.

Polisen kan fortsätta utreda en anmälan och åklagaren kan åtala mannen även om kvinnan tar tillbaka sin anmälan. Eftersom misshandel faller under allmänt åtal kan polisen inleda utredning även efter anmälan från annan person än kvinnan själv.

Socialtjänstens möjlighet att göra polisanmälan

Rätten för socialtjänsten att lämna uppgifter om brott framgår av 12 kap 10 § socialtjänstlagen, där det sägs att socialtjänstens sekretess inte hindrar den från att, om den så önskar, polisanmäla brott som hindrar nämndens verksamhet, t.ex. hot mot tjänstemän, samt brott som riktar sig mot barn under 18 år.

Det är också möjligt för socialtjänsten att lämna uppgift till polis- och åklagarmyndighet angående misstankar om allvarliga brott där lägsta straffet är ett års fängelse. Sådana brott är t.ex. mord, dråp, våldtäkt och grov misshandel. Någon skyldighet för socialtjänsten att på eget initiativ lämna uppgifter om begångna brott finns inte, men det är ändå lämpligt att göra det.¹⁸

Varje medborgare har skyldighet att förhindra allvarliga våldsbrott genom att anmäla brott som är ”å färde”, det vill säga som någon står i begrepp att begå.¹⁹ Om en socialsekreterare t.ex. får reda på att en klient har för avsikt att döda eller allvarligt misshandla en kvinna, så är socialsekreteraren därför skyldig att anmäla det till polisen.

Kvinnofridsbrott

Eftersom våld mot kvinnor kan ta sig olika uttryck kan en rad olika brottsbeteckningar komma ifråga för gärningarna. I huvudsak rör det sig om brott som återfinns i brottsbalken under rubrikerna brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid samt sexualbrott. Om det handlar om enstaka handlingar kan brotten rubriceras som t.ex. misshandel, våldtäkt eller olaga hot.

Grov kvinnofridskränkning är ett brott som avser flera brottsliga gärningar, till exempel hot, misshandel och/eller sexuella övergrepp av en man mot en kvinna som han är eller har varit antingen gift eller sambo med, där gärningarna utgjort ”led i en upprepad kränkning” av kvinnans integritet och som varit ”ägnade att allvarligt skada personens självkänsla”.

Motsvarande brott mot en annan närstående eller tidigare närstående person – som våld i homosexuella relationer eller från ett vuxet barn mot en förälder - kallas för grov fridskränkning.

Stöd under förundersökning och rättegång

Målsägande är den som blivit utsatt för ett brott och som anmält det till polisen. Målsäganden kallas till domstolen för att höras om brottet. En målsägande som är rädd för någon, t.ex. den åtalade, eller som av någon orsak har särskilt svårt för att höras när en viss person är närvarande, bör kontakta domstolen i god tid före rättegången. Domstolen kan, om det bedöms nödvändigt, bestämma att den person som den målsägande är rädd för, inte får vara inne i rättssalen under förhöret.

En målsägande som är i behov av personligt stöd under rättegången får ta med sig en lämplig person som stödperson. I vissa fall, bl.a. misshandel, kan ett målsägandebiträde förordnas av domstolen att ge målsäganden ytterligare hjälp utöver den som åklagaren kan ge.

Målsägandebiträde

Ett målsägandebiträde är en juridiskt kunnig person som ska ta tillvara målsägandens intressen och lämna stöd och hjälp under förundersökningen och rättegången. Målsägandebiträde ska också hjälpa till att föra en eventuell skadeståndstalan.

Målsägandebiträdet behöver inte vara advokat eller biträdande jurist, utan även andra personer kan vara lämpliga som målsägandebiträde. Det viktigaste är att målsägandebiträdet har god kännedom om brottsmålsprocessen och att kvinnan har förtroende för honom eller henne.

¹⁸ Våldsutsatta kvinnor, sid. 63

¹⁹ Se 23 kap 6 § brottsbalken och 14 kap 1 § sekretesslagen

Målsägandebiträdet får betalt för sitt arbete av staten och medför ingen kostnad för den målsägande. Den som vill ha ett målsägandebiträde kan tala om det för polis eller åklagare, som har skyldighet att föra fram hennes önskemål till tingsrätten.

Stödperson

En stödperson fungerar som personligt stöd och trygghet för målsäganden vid förundersökning och rättegång. Stödpersonen kan också hjälpa kvinnan i kontakter med andra myndigheter. Kvinnan bestämmer själv om hon behöver en stödperson och vem det ska vara, t.ex. en kontaktperson från socialtjänsten eller en närstående. Det enda krav som ställs på stödpersonen är att personen är lämplig. Kvinnan kan ha både stödperson och målsägandebiträde under rättsprocessen.

Stödpersonen har inga juridiska befogenheter och måste godkännas av domstolen. Stödpersonen får inte någon ersättning för sitt engagemang.

Den som så önskar kan få en stödperson genom någon av de brottsofferjourer som finns runtom i landet. Brottsofferjourerna är ideellt arbetande föreningar som finansieras bl.a. genom bidrag från Brottsoffermyndigheten för att ge stöd till personer som blivit utsatta för allvarliga brott som misshandel, hot, våldtäkt m.m.

Rättsskydd och rättshjälp

Den som behöver ekonomisk hjälp för att föra en rättslig tvist ska i första hand utnyttja rättsskyddet i sin hemförsäkring.

Rättshjälp är en social skyddslagstiftning som ska hjälpa den som inte kan få rättsligt bistånd på annat sätt. Om rättshjälp kan ges eller ej beror bl.a. på den enskildes ekonomiska förhållanden. Det ska också anses rimligt att staten bidrar till kostnaderna och personen ska anses behöva ett juridiskt ombud.

Den som beviljas rättshjälp ska betala en rättshjälpsavgift som beror på personens ekonomiska förhållanden. Staten svarar bara för en del av kostnaderna.

För att rättshjälp ska beviljas ska den enskilde som regel börja med en timmes rådgivning hos en advokat eller annan jurist som ger rättshjälp. Kostnaden för rådgivningen får den enskilde vanligen betala själv. Ansökan om rättshjälp kan göras i samband med rådgivningen eller vid annat tillfälle.

Rättshjälpen beviljas av Rättshjälpsmyndigheten eller av den domstol där processen förs.

Skadestånd

Den som utsatts för brott kan begära skadestånd från gärningsmannen. Skadestånd kan begäras för fysisk och psykisk skada och avse t.ex. kostnader för sjukvård, sveda och värk, bestående skador och men eller särskilda problem som uppstått till följd av brottet, som påtagliga besvär i arbetslivet. Ersättning kan också lämnas för skadade kläder, glasögon och liknande som bars vid brottstillfället.

Vid kvinnofridsbrott, sexuella övergrepp, misshandel och överträdelse av besöksförbud kan ersättning också ges för allvarlig kränkning av person, frihet eller frid.

Den som vill begära skadestånd ska meddela det till domstolen. Skriftliga handlingar, t.ex. kvitton och fakturor, som styrker kraven, kan lämnas in i förväg eller vid rättegången.

Begäran om skadestånd tas som regel upp vid rättegången om brottet. Domstolen avgör om skadestånd ska betalas och hur mycket.

Brottsskadeersättning

Om den som begått brottet inte kan betala det skadestånd som domstolen bestämt och om den som blivit utsatt för brottet inte har någon försäkring som täcker skadorna, kan brottsoffret ansöka om brottsskadeersättning.

Ansökan görs hos Brottsoffermyndigheten på en speciell blankett. Ansökan ska i princip vara inlämnad senast två år efter brottet eller det rättsliga förfarandet. I vissa fall kan myndigheten pröva en ansökan som lämnats in senare.

7. Stöd och behandling

Kvinnan

Även när kvinnan inte befinner sig i en akut situation kan hon behöva olika former av stöd och hjälp. Både den kvinna som ännu inte bestämt sig för att bryta upp från den man som misshandlar henne och den kvinna som gått sin väg, kan vara i behov av någon att tala med om hur hon har det och om sina tankar. Den kvinna som brutit upp kan också behöva hjälp att utöka sitt nätverk så att hon inte går tillbaka till mannen därför att hon känner sig ensam.

Förutom de utredande och stödjande samtal som kan ges av socialsekreterare kan enstaka samtal eller längre samtalsserier, enskilt eller i grupp erbjudas av andra instanser.

Kvinnohuset i Örebro är en ideell förening där våldsutsatta kvinnor kan få råd, stöd och en fristad. Där erbjuds rådgivande samtal, kostnadsfri mottagning, självhjälpsgrupper och skyddat boende för kvinnor och barn. Även barnverksamhet finns på kvinnohuset.

Kvinnohuset i Karlskoga erbjuder ett säkert och tryggt boende för våldsutsatta kvinnor och deras barn. De tar även emot kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld. Stödet är individuellt utformat och handlar om psykologiskt och praktiskt stöd före, under och ibland lång tid efter boendet. De ger också individuellt stöd till barnen på olika sätt.

Om kvinnan mår mycket psykiskt dåligt kan hon behöva kontakt med den öppna psykiatriska mottagningen.

För kvinnor som tillhör kommunal erbjuds kostnadsfria stödsamtal med psykolog eller psykoterapeut.

Barnen

De posttraumatiska reaktioner som misshandlade kvinnor uppvisar återkommer ofta hos barnen. När mor och barn är skyddade och den akuta situationen är över bör därför barnens behov av hjälp bedömas, oavsett i vilken ålder barnen befinner sig.

De barn som bevittnat att mamma misshandlats och som uppvisar posttraumatiska symtom bör få möjlighet att berätta om det våld de bevittnat. Det kan ske genom socialtjänstens försorg eller hos BUP som kan erbjuda samtal till barn och deras familjer.

Mannen

Om inte mannen får hjälp att förändra sitt beteende finns det stor risk att han utsätter ytterligare kvinnor för våld. Om han har barn är det dessutom, för hans fortsatta relation till barnen, viktigt att han kommer till insikt om sitt beteende och lär sig att ta ansvar för sina handlingar.

Det är när mannen är i kris som han är mest motiverad att söka hjälp.

När han känner att han tappat kontrollen över situationen, när fasaden gått förlorad och när han tror att kvinnan är på väg att lämna honom, är han som mest benägen att söka en förändring.

Den man som vill börja tala med någon om vad han gjort mot kvinnan kan vända sig till MANFRED som drivs av polis, frivård, länskommunerna och länets landstinget. Verksamheten bistår män i kris. På MANFRED finns utbildade män som erbjuder klarläggande och bearbetande samtal i grupp. Syftet med att delta i en samtalsgrupp är att männen ska sluta använda våld.

8. För den som vill veta mer

Facklitteratur

Allmänt

Kvinnofrid. Regeringens proposition 1997/98:55.

Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer. Regeringens proposition 2002/03:70.

Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga. Margareta Hydén, Liber 1995.

Kyrkornas nej till våld mot kvinnor. Svenska kyrkan 2002

Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll, Mona Eliasson, Natur och Kultur 1997.

Råd för kvinnofrid till regeringen. Slutrapport från nationellt råd för kvinnofrid. Regeringskansliet, Stockholm 2003.

Sista slaget. Margaret Eklund-Moroney och Robert Reutersköld, Abrahamssons tryckeri 2003.

Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Eva Lundgren, G.un Heimer, Jenny Westerstrand och Anne-Marie Kalliokoski,. Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet 2001.

Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal. Socialstyrelsen 2001/2003.

Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess. Carin Holmberg och Viveka Enander, Kabusa böcker 2004.

Våldets normaliseringsprocess: två parter, två strategier. Eva Lundgren, ROKS 1991.

Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar. Gun Heimer och Barbro Posse (red.), Studentlitteratur 2003.

Om barnen

Att växa upp i våldets närhet: Ungdomars berättelser om våld i hemmet, Katarina Weinehall, Umeå universitet 1997.

Barn som ser pappa slå, Barbro Metell m.fl., Gothia 2001.

Barnet i brottets skugga Ds 2004:56 och prop 2005/06 :166

”och han sparkade mamma ...” Ami Arnell och Inger Ekbohm, Rädda Barnen , 1999.

Om hedersrelaterat våld

Rätten att själv få välja. Arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete. Astrid Schylter, Studentlitteratur, 2004.

Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder, Rädda Barnen 2002.

Skönlitteratur

Roddy Doyle: *Kvinnan som gick in i dörrar.* Wahlström & Widstrand 1997.

Marianne Fredriksson: *Älskade barn.* Piratförlaget, 2001.

Martin Koch: *Guds vackra värld 1-2.* Bonniers, 1916.

Henning Mankell: *Den femte kvinnan.* Ordfront, 1996.

Liza Marklund och Maria Eriksson: *Gömda.* Piratförlaget, 1995.

Moa Martinson: *Kvinnor och äppelträd.* Bonniers, 1933.

Anna Quindlen: *Svart och blå.* Wahlström & Widstrand, 1998.

Helene Tursten: *Den krossade tanghästen.* Anamma, 1998.

Anna Westberg: *Vargtagen.* Wiken, 1993.

Webbadresser

www.kvinnofrid.se (ett faktacentrum inom området mäns våld mot kvinnor för handläggare, kvinno- och brottsofferjourer m fl.)

www.brottsoffermyndigheten.se

www.bra.se (Brottsförebyggande rådet)

www.unhchr.ch (Förenta Nationerna)

www.2.amnesty.se/tema.nsf/internationella konventioner

www.roks.se/index.html (riksorganisation för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige)